

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 Факультет психології та соціальної роботи
 кафедра диференціальної і спеціальної психології

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «Особливості агресивної поведінки підлітків з різними умовами
 виховання»

«Features of teenagers' aggressive behavior with different education conditions»

Виконала: студентка заочної форми навчання
 спеціальність 053 Психологія

Масліхова Марія Павлівна

Керівник д. психол. н., професор Родіна Н.В.

_____

підпис

Рецензент д. психол.н., професор
 ПУНПУ ім. К.Д. Ушинського Массанов А.В.

Рекомендовано до захисту:
 Протокол засідання кафедри
 № _____ від _____ 201__ р.

Завідувач кафедри

_____ Родіна Н.В.
 (підпис) (ПП)

Захищено на засіданні ЕК № __
 протокол № __ від _____ 201__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____

_____
 (за національною шкалою, шкалою
 ECTS, бали)

Голова ДЕК

_____ Псядло Е.М.
 (підпис) (ПП)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні основи вивчення	
агресивності особистості.....	8
1.1. Психологічні підходи до аналізу агресивності особистості	8
1.2. Підліткова агресивність: феноменологічна характеристика	
1.3. Змішана сім'я як детермінуючий фактор підліткової	
агресивності	26
.....	
Висновки до розділу I	44
.....	
РОЗДІЛ II. Методика дослідження агресивної поведінки	
підлітків в сім'ях різного	48
типу	
2.1. Процедура організації, етапи та методи дослідження.....	48
2.2. Методики дослідження: опис, призначення, зміст шкал.....	52
Висновки до розділу II	
РОЗДІЛ III. Емпіричне вивчення агресивної поведінки підлітків	
в сім'ях різного	61
типу	
3.1. Обробка і інтерпретація результатів дослідження	61
.....	
3.1.1. Характеристика показників агресивної поведінки підлітків	
в залежності від типу сім'ї (змішана і незмішані	61
сім'я)	
3.1.2. Характеристика показників самооцінки підлітків з високим	
рівнем агресивної поведінки і їх оцінки свого стилю сімейного	
виховання в залежності від типу сім'ї (змішана і незмішані	65
сім'я)...	

3.2. Профілактика і корекція агресивної поведінки підлітків зі змішаних сімей	71
.....	
Висновки до розділу III	89
.....	
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	92
.....	
ВИСНОВКИ	94
.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Необхідність дослідження проблеми агресивної поведінки підлітків визначається реаліями сучасного нам суспільства, в якому переважає тенденція до накопичення психологічної напруги (особливо в індивідуальному плані), внаслідок невдоволення різними проявами соціального життя, висунутими нею щодо конкретних індивідів вимогами, всілякими табу і обмеженнями, і як наслідок цього, вдавання до «допомоги» антисоціальної (в тому числі агресивної) поведінки як одного з можливих (реально доступних) способів уникнення стану фрустрації і перенапруги.

Слід визнати, що проблема прояву агресивності в індивідуальній поведінці взагалі (в тому числі, підлітковій поведінці) на даному етапі соціалізації людства є чи не найбільш обговорюваною і пріоритетною як у психології розвитку, так і в соціальній психології темою. Дана обставина пояснюється, в першу чергу, помітним зростанням агресії і насильства як з

боку населення, так і в підлітковому середовищі, зокрема, як неминучий наслідок суперечливого розвитку суспільства.

Численність і різноманітність спрямованих на пошуки пояснень феномена агресії концепцій, а також шляхів і способів якщо і не запобігання, то, щонайменше, попередження його переважно негативних наслідків безперечно свідчить не тільки про складний багатоплановий, багаторівневий і багатоаспектний характер цієї проблеми, але також і про високий ступінь його актуальності для суспільства в цілому.

Беручи до уваги наявність великої кількості наукових досліджень, направлених на вивчення проблеми агресивної активності в поведінці особистості (зокрема, підліткового віку), розгляду соціально-психологічних і психолого-педагогічних аспектів даної проблеми з подальшою організацією і проведенням цілеспрямованої корекційно-виправної, а також пояснювальною-просвітницькою роботою, виробленням конкретних рекомендацій для роботи з агресивно налаштованими підлітками з метою зменшення агресивних прагнень в їх поведінці, можна прийти до висновку про виникнення необхідності виявлення основних, реальних психологічних (соціально-психологічних) чинників детермінації становлення підліткової поведінкової агресивності, розкриття причин, умов, рушійних механізмів становлення і проявів підлітками агресивної поведінки, а також засобів її запобігання і корекції, що і обумовлює актуальність цієї роботи.

Нарешті, поведінкова агресивність підлітків формується також під впливом суто сімейних факторів, серед яких, окремо стоїть проблема взаємовідносин підлітка з дорослими в рамках так званої змішаної сім'ї. Особливий характер даного чинника полягає в тому, що підлітку доводиться «заряджатися», включаючись у взаємодії з раніше незнайомими йому людьми (як з прийомними батьками - мачухою або вітчимою, так і з можливими нерідними сестрами або братами).

Актуальність даної проблематики, як показують численні дослідження в даній області, цілком очевидна також в силу неухильного в останні роки

збільшення чисельності осіб (особливо, серед підлітків) з різними проявами агресивної поведінки.

Слід підкреслити, що різні аспекти вивчення агресії як соціально-психологічного феномена, пов'язаної з нею асоціальної (агресивного) поведінки, проявів агресивності в поведінці осіб різних вікових та соціальних категорій і т.д., представлені в роботах представників як зарубіжних напрямків соціальної психології (наприклад, К. Лоренц, Д. Доллард, Н. Міллер, Л. Берковіц, Каган та ін.), так і в роботах російських дослідників (Левітін Н.Д., Румянцева Т.Г., Іванова Л.Ю., Беличева С.А., Семенюк Л.М., Петров В.Г., Павлова М.М., та ін.).

Наведені вище аргументи і обставини з'явилися достатніми підставами для вибору теми даного дослідження і основних напрямків її розробки.

Мета дослідження полягає в вивченні міжособистісних відносин в змішаних сім'ях як фактора агресивної поведінки підлітків.

Об'єктом дослідження виступає агресивна поведінка в підлітковому віці.

Предметом дослідження є особливості агресивної поведінки у підлітків з повних сімей з рідними і прийомними батьками.

Для досягнення поставленої мети дослідження, в роботі вирішені наступні завдання:

Теоретичні завдання:

1. Шляхом докладного аналізу представлених у відповідній психологічній літературі позицій та теоретичних підходів, уточнення понять «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка», приведення описів даних понять з позиції основних підходів до проблеми;

2. Вивчення різних груп причин і факторів детермінації агресивної поведінки підлітка, що згадуються в психологічній літературі, серед яких виділяються такі, як біологічні, сімейні, особистісні, середовищні та інші причини;

3. Детальний опис впливу і характеру конкретної причини, що входить в групу сімейних причин, тобто вплив змішаних сімей на прояв агресивності в поведінці підлітка.

4. Обрана конкретна методика для проведення практичної частини роботи - діагностики даного впливу.

Емпіричне завдання полягає в проведенні та діагностиці ступеня і особливостей впливу повних сімей з рідними і прийомними батьками (змішаних сімей) на прояв підліткової поведінкової агресивності.

В якості **емпіричної бази** дослідження виступають: 207 підлітків з 11 до 14 років (зі змішаних і незмішаних сімей), 103 дівчини і 104 юнака, з них 101 підліток зі змішаних сімей (53 дівчини та 48 юнаків) і 106 з незмішаних сімей (57 дівчат і 49 юнаків) - учні школи №19 міста Одеси, гімназії №1 та школи англійської мови міста Старокостянтинів.

Методологічна основа. При побудові програми дослідження були використані психологічні ідеї, що затвердилися в психологічній літературі щодо агресії і агресивної поведінки, поведінкових особливостей підліткового віку, аналізу різних підходів до поданої проблематики, основних положень концепцій про агресивну поведінку і її психологічної структури, по проблемі змішаної сім'ї та т.д., серед яких були: психоаналітичний підхід (З. Фрейд), теорія фрустраційної агресивності (Доллард Д., Міллер М.), когнітивний підхід (Берковіц Д.), біхевіористична модель (Бандура А.).

Методики дослідження: методика Басса-Дарки «Діагностика стану агресивності у підлітків», модифікація Л.М. Семенюк; методика самооцінки особистості (Будассі); опитувальник «Взаємодія батько - дитина» І.М.Марковської (варіант для підлітків).

Практичне значення одержаних результатів дослідження.

1. Встановлено, що особливості прояву агресивності підлітків зі змішаних сімей пов'язано зі стилем сімейного виховання і особливостями структури сім'ї.

2. Виявлено, що підлітки зі змішаних сімей з високим рівнем агресивної поведінки оцінюють стиль сімейного виховання, що застосовується по відношенню до них, як «емоційне відкидання», «домінуюча гіперпротекція» і «авторитарний стиль виховання», що виражається у відчутті підвищеного контролю і емоційної дистанції від батьків, а також в почутті неприйняття себе з боку батьків.

3. Доведено, що у підлітків зі змішаних сімей достовірно більш виражений рівень таких агресивних реакцій як «непряма агресія», «дратівливість» і «почуття провини».

4. Показано, що самооцінка а підлітків з високим рівнем агресивності зі змішаних сімей відрізняється тенденцією до заниження, в той час як у агресивних підлітків з незмішаних сімей - до завищення.

5. На основі проведеного дослідження підібрана апробована програма профілактики та корекції агресивної поведінки підлітків зі змішаних сімей, яка може бути впровадження в діяльність психологічних служб шкіл.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури, присвяченої особливостям підліткової агресивності і детермінуючим її чинникам, а саме, структури сім'ї і стилю сімейного виховання, показав наявність принципово різних теоретичних підходів до розуміння феномену агресивності і причин її походження в підлітковому віці, що зажадало організації і проведення емпіричного дослідження переважаючих типів агресивних реакцій підлітків в залежності від структури сім'ї (змішана/ незмішана), переважаючого в ній типу сімейного виховання і особливостей самооцінки агресивних підлітків. Уточнення і отримання цих даних дозволило прояснити розуміння змісту психолого-педагогічного супроводу підлітків і наблизитися до розробки ефективних засобів зниження підліткової агресивності.

Результати емпіричного дослідження, показали, що переважання таких агресивних реакцій як «непряма агресія», «дратівливість» і «почуття провини» у підлітків зі змішаних сімей обумовлені, в основному, такими соціально-психологічними причинами, як сприйняття свого стилю сімейного виховання за типом «емоційне відкидання», «домінуюча гіперпротекція» і «авторитарний стиль виховання» і супроводжується тенденцією до заниження самооцінки.

Ці дані передбачають розробку найбільш продуктивного підходу до підлітків, з урахуванням того, що в цей віковий період їх особистість активно формується і актуалізуються потреби в самоактуалізації і позитивної самооцінки. Тому, для корекції агресивної поведінки підлітків необхідно комплексне увагу з боку педагогів, батьків і психологів, зміст якого має визначатися особливістю застосування його особистісного становлення.

При організації психокорекції агресивної поведінки підлітків зі змішаних сімей необхідно враховувати той факт, що прояв агресивних реакцій підлітків відбувається на тлі їх активного пізнання свого внутрішнього світу, формування систем і цінностей і прагнення знайти автономність. Найчастіше ці прагнення зіштовхуються з протидією або нерозумінням дорослих, в результаті чого прояв агресивних реакцій тільки посилюється.

Це підтверджується даними, отриманими в ході емпіричного дослідження, де підлітки зі змішаних сімей з високим рівнем агресивної поведінки достовірно сильніше відчують підвищений контроль і емоційну дистанцію від батьків, у порівнянні з агресивними підлітками з незмішаних сімей ($p = 0,022$; $p = 0,001$) і достовірно менше відчують прийняття себе з боку батьків ($p = 0,015$). Частина з них відчують, що ними обтяжуються, ігнорують їх потреби. Вони відчують, що батьки вважають їх тягарем і виявляють загальне невдоволення ними. Інша частина вважає, що до них проявляється підвищена увага, яке полягає в детальному контролі їх поведінки, запровадження системи заборон і пильному спостереженні за ними. В результаті, підлітки внаслідок такого ставлення батьків втрачають можливість вчитися на своєму досвіді, розумно користуватися свободою і задовольняти актуальні потреби в самоактуалізації і самостійності.

Таке ставлення підлітки сприймають як прояв агресії по відношенню до себе, що може провокувати відповідні агресивні реакції, труднощі в комунікації і реалізації ведучого виду діяльності підліткового віку (спілкування з однолітками).

Це не може пройти безболісно для особистості, що формується, а так як прояв відкритої агресивної поведінки не вітається в суспільстві, то прояв накопиченого невдоволення у підлітків зі змішаних родин відбувається в таких формах як «непряма агресія», «дратівливість» і «почуття провини» і поєднується з тенденцією занижувати оцінку своїх здібностей, можливостей і особистісних якостей.

У зв'язку з цим, стає важливим при психокорекції агресивної поведінки підлітків з такими особливостями, сприяти тому, щоб вони навчилися відчувати себе і своє місце в навколишньому світі, знаходити більш продуктивні рішення конфліктних ситуацій (таких як, компроміс або співпраця).

Тому, перспектива нашого дослідження полягає в тому, щоб на підставі отриманих даних і існуючих теоретичних і практичних досліджень розробити

і апробувати власну психокорекційну програму по зниженню агресивної поведінки підлітків зі змішаних сімей, яка дасть стабільний результат і могла б бути рекомендована для практичного використання фахівцям психолого педагогічної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверин В.А. Психология детей и подростков: Учеб. пособие. - 2-е изд., перераб. [Текст]/ В.А. Аверин. - СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. 379 с.
2. Агапов П.В., Колодина А.А. Агрессия человека: понятийно-категориальные трудности теории / П.В.Агапов, А.А. Колодина // Вестник МГУКИ. 2013. №2(52).
3. Агрессия у детей и подростков: Учеб. Пособие. / Н.М. Платонова. СПб.: Речь, 2004. - 336 с.
4. Адлер А. Наука жить [Текст]/ Альфред Адлер. - Киев: Port-Royal, 1997. 288 с.
5. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии [Текст]/ Альфред Адлер. – М: Изд-во Института психотерапии, 2002. 224 с.
6. Андреев Ю. С. Агресивна поведінка підлітків : сутність, причини та види / Ю. С. Андреев // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 20. – Львів : ЛНУ, 2011. – 231 с.
7. Аронс К. Развод: крах или новая жизнь?[Текст]/ К. Аронс. - М., Мирт, 1995. 440с.
8. Ассаджиоли Р. А. Психосинтез. Принципы и техники [Текст]/ Пер. с англ. Е. Перовой. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 416 с.
9. Афанасьєва В. В. Профілактика та корекція агресивної поведінки підлітків у навчальному процесі / В. В. Афанасьєва // Соціальна педагогіка: теорія та практика, 2009. – № 1. – С. 47-52.
10. Афанасьєва В. В. Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків на основі гуманізму / В. В. Афанасьєва // Соціальна педагогіка: теорія та практика, 2009. – № 4. – С. 40-46.
11. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия: Изучение влияния воспитания и семейных отношений [Текст]/ Альбер Бандура, Ричард Уолтерс. Пер. с англ. Ю. Брянцевой, Б. Красовского - М: Апрель Пресс: ЭКСМО-Пресс, 2000. 509 с.

12. Баранова Н. Психокорекція агресивності та конфліктності у підлітків / Н. Баранова // Психолог, 2005. – №36. – С. 17-24.
13. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. [Текст]/ Л. Берковиц. - СПб.: прайм-Евროзнак, 2001, 512 с.
14. Бреслав Г.Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности: Учеб. пос. для специалистов и дилетантов. СПб: Речь, 2004. - 137с.
15. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия [Текст]/ Р. Бэрон, Д. Ричардсон. - СПб: Питер, 2001. 352 с.
16. Васильченко Н.А. Особенности агрессивности и образа родителей у подростков: Дис. канд. психол. наук. - Краснодар, 2005.162 с.
17. Венгер А.Л. Психологические рисуночные тесты: Иллюстрированное руководство. М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 160 с.
18. Воспитание детей в неполной семье [Текст]/ под ред. Ершовой Н.М. М., 1980. 205с.
19. Волянська О.В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. / Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» - 2016 - № 3 (30) с. 117-134
20. Волянська О.В. Соціальна психологія / О. В. Волянська, А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – 275 с.
21. Газизова У.В., Хабибрахманова Р.Ф., Штерц О.М. Исследования образа мира и отношения к родителям подростков из неполных семей // Современные наукоемкие технологии. 2013. № 7. С. 201-202.
22. Гокіна Л. Агресивна поведінка дітей – це крик про допомогу // Психолог.-2007.-№13-15.-С.84-87
23. Гриднева Т.В. Агрессия у подростков / Т.В. Гриднева // Вестн. психосоц. и коррек.-реаб.работы, 2011. – №4. – С. 80-87.
24. Дементьева И.Ф. Негативные факторы воспитания детей в неполной семье // Соц. исслед. 2001. № 11. С. 108-118.

25. Журавлев Д.А. Подростковая агрессивность – психологическая закономерность или социальный феномен? // Народное образование. – 2004. - №2. – С.185-192.
26. Журавлев В.С. Почему агрессивны подростки // Соц. Ис. 2001. № 2. С.18-19.
27. Заостровцева М.Н. Совместная деятельность классного воспитателя, социального педагога и педагога-психолога по коррекции агрессивного поведения подростков: Дис. канд. пед. наук. - Киров, 2003. 227 с.
28. Зимелева З.А. Психологические условия возникновения и коррекции агрессивного поведения подростков: Дис. канд. психол. наук. - М., 2002. 149 с.
29. Иванова В.В. Причины та форми агресивної поведінки підлітків / Практична психологія та соціальна робота. – № 5. – 2000. – С. 14-16.
30. Карабанова О.А. Ненормативные кризисы семьи. – М.: Инфра – М, 2009.
31. Килина А.Н. «Детская агрессия»: http://www.studmed.ru/kilina-an-detskaya-agressiya_a0af106f6a6.html
32. Колісниченко Г. Корекція агресивної поведінки підлітків / Г. Колісниченко // Соціальний педагог, 2008. – №9. – С. 28-40.
33. Коренева А.А. Взаимосвязь семейного воспитания и агрессивности в подростковом возрасте : Дис. канд. психол. наук. - М., 2004. 128с.
34. Коверзнева И.А. Психология активности и поведения. [Текст]/ И.А. Коверзнева. - Мн., Изд-во МИУ. 2010.
35. Корчуганова И.П. Профессиональное развитие и поддержка педагогов, работающих с детьми группы риска (Методическое пособие). Под науч. Ред. профессора С.А. Лисицына, С.В. Тарасова. СПб.: ЛОИРО, 2006. 172 с.
36. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В Петровского, М.Г. Ярошевского. - Ростов н/Д.: Феникс, 1999. С.8.
37. Лидерс А.Г. Семья как психологическая система. - М.-Обнинск: Социальные науки, 2004. С. 296.
38. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека. [Текст]/ Н.Д. Левитов. - Москва, Просвещение, 1964, 343с.

39. Левченко А. Психологічні особливості підліткового віку //Психолог. - 2003. - №42. - С.9-16.
40. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»). [Текст]/ К. Лоренц. - Прогресс, 2009. 352с.
41. Лофас Ж. Повторный брак: дети и родители / Ж. Лофас, Д. Сова. - СПб.: Питер-Пресс, 2006. - 320 с.
42. Лукьянченко Н. В. Семья как фактор психоэмоционального благополучия подростков) // Воспитание школьников. 2011. № 5. С. 50-58.
43. Максименко К. Агресивність підлітків. Експериментальне вивчення. / Психолог, 2003, №6 С.10-12.
44. Малишева І. Б. Фактори формування агресивних тенденцій підлітка [Електронний ресурс] / І. Б. Малишева // Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси. – Режим доступу : <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v3/v3pp166-168.pdf>
45. Миллер Н., Доллард Дж., Дуб М., Маурер Д., Сизерс Р. Фрустрация и агрессия. [Текст]/ Н. Миллер, Дж. Доллард, М. Дуб, Д. Маурер, Р. Сизерс. - США, 1939.
46. Мифы народов мира М., 1991-92. В 2 т. Т. 2.
47. Михейкина С.В. Психологические особенности агрессивного поведения и его коррекция в юношеском возрасте: Дис. канд. психол. наук. - Ставрополь, 2004. 175 с.
48. Николай К. Легенды и мифы Древней Греции. [Текст]/ К. Николай. Вече, 2010 г. 464 с.
49. Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. [Текст]/Н.И. Олифирович,Т.А. Зинкевич-Куземкина Т.Ф. Велента. - СПб : Речь, 2006. 360 с.
50. Ольшанская Е.В. Подростковая агрессия как фактор социальной адаптации: Дис. канд. психол. наук. - М., 2000. 135 с.
51. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.

52. Особенности психологической реакции детей на развод родителей / под ред. Т. В. Корнеевой. М., 2002.
53. Плескановська А. Попередження та корекція агресивності / А. Плескановська // Відкритий урок, 2011. – №4. – С. 26-32.
54. Психологическая энциклопедия. Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. 2-е изд. - СПб.: 2006. 1096 с.
55. Психология современного подростка [Текст] / под ред. Л.А. Регуш. СПб., 2005.
56. Психология подростка. Полное руководство. / А.А. Реан - СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. 432с.
57. Разаренова Е.В. Самоактуализация личности подростка как средство снижения агрессивности: диссертация ... кандидата психологических наук: 19.00.07, Ярославль, 2004, 212 с.
58. Рахковская Е.М. Психологические особенности влияния семьи на развитие ценностных ориентаций подростка: Дис. . канд. психол. наук. М.,1995. 127с.
59. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности // Психологический журнал.– 1996. №5. – С. 3-18.
60. Рибачук В.М. Особливості прояву агресивної поведінки у підлітковому віці / Педагогічний Процес: теорія і Практика – 2015 - № 1-2 (46-47) - с 147-151
61. Саблина Н.А. Поведенческие проявления агрессивности в подростковом возрасте и возможности их преодоления: Дис. канд. психол. наук. - Ставрополь, 2004. 178 с.
62. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. [Текст]/ Л.М. Семенюк. – М: Воронеж, 1996.
63. Тарасова Е.В. Специфика проявлений агрессивности ребенка при различных типах детско-родительских отношений: диссертация ... кандидата психологических наук: 19.00.01, Москва, 2008, 209 с.

64. Терлецька Л. Психолого-педагогічна характеристика підліткового віку / Психолог, 2003, №34 (82). - С.28-30
65. Фигдор Г. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой: Психоаналитическое исследование. М.: Наука, 1995. 376 с.
66. Фрейд З. Я и Оно. – М. 1998.
67. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. [Текст]/ З. Фрейд - М., Наука, 1989.
68. Фрейд, А. Психология Я и защитные механизмы [Текст] / А.Фрейд. - М.: Педагогика-пресс, 1993.142 с.
69. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. М.,1992. 247 с.
70. Хухлаева, О.В. Психология подростка [Текст]: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / О.В.Хухлаева. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 160 с.
71. Целуйко В. М. Психология неблагополучной семьи. [Текст]/ В.М. Целуйко. - М., 2004.
72. Целуйко В. М. Психология современной семьи: книга для педагогов и родителей. [Текст] / В.М. Целуйко. – М: 2003. 288 с.
73. Целуйко В. М. Психология неблагополучной семьи. [Текст]/ В.М. Целуйко. - М. Владос, 2008.
74. Чепракова Е.А. Влияние стиля взаимодействия с родителями на агрессивное поведение подростков: диссертация ... кандидата психологических наук : 19.00.13, Москва, 2011, 187 с.
75. Чернявская Т.П. Управление конфликтами / Т.П. Чернявская, Е.Б. Тринчук. Конспект лекций для студентов IV к. дн. формы обучения и слушателей СФПК спец. «Управление персоналом». – Одесса: ОГЭУ, 2009. –146 с.
76. Чижова С.Ю., Калинина О.В. Детская агрессивность. - Ярославль: Академия развития, 2002. 160 с.
77. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. [Текст]/ Л.Б. Шнейдер. - М: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 512 с.

78. Шульга Т. И. Подросток в кризисной ситуации. М., Чистые пруды. 2009. 320 с.

79. Baumrind D. New directions in socialization research. *American Psychologist*, 1980.

80. Dotsenko A. The character features of girls with the "emotional coldness" symptom - complex / Aleksandra Dotsenko // *Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach: Pedagogic and Psychology*. – San Francisco, California, USA: B&M Publishing, 2015. – №4. – С.108–112.